

MINA MINNEN FRÅN 1870-TALET

*Erik Viktor Viktorin
(nedtecknat 1941)*

MINNEN FRÅN 1870-TALET

Jag föddes 1869, min mor var född i Semmersby, nere vid Vik. Min morfar var smed och kallades därför "Viksmen", jag minns inte min morfar, men min mormor levde till 1895. Min mor hade två systrar, Anna Greta gift med skepparen Anders Eriksson född i Söderfjäll (min mormor var född i Norrfjäll) och den andra systemen Karolina var gift med Erik Andersson och bodde i Ortalalund vid s.k. fällmans. De hade fyra barn, en dotter som hette Maria och som bodde hos mormodern och tre söner August, Carl och Frans. Den andra systemen Anna Greta hade inga barn. Min far hette Anders Olsson och min mor hette Maria Lovisa. Min far var född i Edeby på en gård som de kallade Olmixgården och min far fick därför heta Olmix Ante. De var tio syskon, men jag minns bara mina fastrar Lovisa och Maria samt något litet Karin och Britta, och en farbror, Matte (han kallade sig Wickström). Två av mina fars bröder var på sjön. Carl den yngsta drunknade i Nordsjön, en kamrat och han blev spolade överbord, men storm och sjö var så svår att de ej kunde bärgas. Den äldre av dem hade de fått sista meddelandet från Ryssland där de låg och lastade för Sydafrika. Jag har sedan läst om att ett okänt fartyg hade förlit i närheten av Sydspetsen av Afrika och liken av den döda besättningen flöt i land och blev begravnen där i närheten av stranden av Sydatlanten. Det skulle vara vid samma tid, därför tror jag att Farbror Johan var bland dem.

Efter min farfars död övertog min Far fädernegården, ett ½ mantal men eftersom min Far var mer intresserad av timmersmanarbete och snickeri övergav han snart jordbruket. Under tiden byggde han på framskogen en stuga på rum och kök som han sedan uppförde i en backe i södra Edeby, som han arrenderat på 49 år och dit flyttade de 1868? Jag hade då en bror som var omkring 3 år, han dog 14½ år gammal och jag föddes som sagts

1869. Tre eller fyra år därefter föddes en syster som fick namnet Maria, men hon dog vid ett års ålder. För min Farmoder hade min far byggt ett hus i två våningar i en hage ovanför den gamla gården. Hon fick sedan leva på undantag s.k. laga bestämde i bestående av spannmål och trä samt en del kontanter för varje år och brännved, som för det mesta bestod av ris och till varje lass ett varv underslag till bakved. Med riset eldades i den öppna spisen. Någon järnspis fanns ej på den tiden och det var dåligt med belysning, så brasan i spisen fick upplysa hela köket som samtidigt tjänstgjorde som dagrum och sovrum, så var det i alla gårdar på den tiden.

På 1870-talet började stora gjutjärnshällar som täckte hela den öppna spisen att komma i bruk som på sitt sätt bidrog till att höja värmen. Järnspisarna började komma i bruk omkring 1875, fast i vårt hem kom järnspisen först 1886 eller om det var 1887. Taklampan kom i bruk omkring 1880 den var lika välkommen som det elektriska när det kom 35 år senare därute på Wäddö.

Det första jag minns var då Wäddö kyrka brann. Min mor tog mig på armen och gick upp i en backe där vi hade utsikt över trädkropparna mot kyrkan och där såg jag branden, det var den 24 maj 1872. 1873 var den uppbyggd igen. Min äldste bror var sjuklig, så mina föräldrar sökte både kloka gubbar och gummor. Jag minns särskilt en Finngumma, hennes man hette Alexander Törndal och bodde där nu Segerstens bor. Hon kokade en salva av skvattram och nykärnat smör och smorde hela kroppen, men jag hörde sedan att hjärtat var för stort, han dog vid 14 års ålder. Sedan dog en faster Karin och hon hade fyra barn; Anna Karin, Matias, Augusta och Wilhelm. Wilhelm var yngst och fick vara hos mina föräldrar, så att jag fick en lekkamrat. De övriga syskonen fick sköta sig själva, de hade en hemmandel så att de hade en häst och två kor. Men det blev dålig skötsel för min farbror trivdes bäst på sjön om somrarna, på vedskutan som de seglade till Stockholm med ved. Men förtjänsten blev dålig och när barnen blev så gamla att de kunde ta sig plats sålde han hemmandelen och köpte en liten stuga efter en gumma som vi kallade Emma på Berget. Berget därför att stugan låg på ett berg alldeles vid vägen.

På den tiden var de så kallade sparlakansängarna vanliga i alla hem. Det var en väggfast säng med plats för två nedtill där far och mor hade sina platser och en plats över med plats för ytterligare två, där fick Wilhelm och jag ligga. Den ena änden var försedd med ett skåp vars underdel var fotänden för sängen, nedtill på gavelväggen intill sängen stod en gammal dalaklocka och vid fönstret stod ett gammalt slagbord. Till vänster stod en soffa och vid det södra fönstret hade far om vintrarna sin hyvelbänk där han stod och snickrade möbler som han sålde för att på det viset få lite inkomst under de långa vintermånaderna. Ibland fick han beställning på fönster och dörrar till något litet bygge, men det var inte så många som byggde på den tiden. Det var på 80-talet som de började, det vill säga Långlotsen E Nyström köpte en liten hemmansdel 1875 och byggde en helt ny gård till den. Därefter blev det Kapten Andersson på söder och Kapten A Andersson från norr hade byggt något tidigare. Sedan köpte Karl Andersson av Kapten Andersson halva

stället och byggde mitt för Byggmästar A Johansson, som byggt något tidigare. Sedan blev det om- och tillbyggnader i följd fram till våra dagar.

Jag började lära mig läsa tidigt, vid fem års ålder kunde jag läsa innantill. På den tiden fick man börja folkskolan det år man fyllde tio och då skulle man kunna läsa rent innantill. Före skoltiden fick föräldrar eller äldre syskon lära en att läsa och skriva, eller så fick de anlita privata lärare. Hos oss var det en gammal man som höll skola i gårdarna turvis där det fanns någon liten stuga att använda som lokal. Sedan var det någon som kallades för Kull Margret, hon undervisade några barn däribland mig. Man kan förstå hur det blev med stavning och uttal.

År 1874 dog min morbror Eriksson i Semmersby och 1877 dog min moster, hans hustru. Jag minns att min far måste låna skidor för att komma över sjön för isen var så dålig. Detta var trettandedag jul. Sedan fick min mor vara där mycket för att hjälpa min mormor. För mig blev det omväxling i min tillvaro. Jag fick nya lekkamrater, Matsess Viktor i Björkulla, Janjans Gustaf, Janmats Jan Petter och August i Semmersby. Både i Björkulla och Gässvik fanns många backar, så vårt största nöje var att åka kälke. Min mormor hade en tik, en långhårig svart en, den var ju även med i alla lekar.

På den tiden var det marknad i Trästa, en strax före midsommar och en på hösten då frukten var mogen. Så det största nöjet vi hade på den tiden var att få fara till marknaden, och till den skulle man spara pengar. Men det blev inte så många ören, det var ont om pengar på den tiden. Det hade varit missväxt 1868-1869, så de var tvungna att importera rågmjöl från Ryssland. Det kom i bastmattor, s.k. mjölmattor. Min far brukade köpa säckarna i Trästa handelsbod. Handlaren hette Gustaf Andersson, jag tror att det hans sonson som har handelsboden nu.

När jag blev så stor att jag kunde följa min mor till mormor, hände det att vi särskilt om vintern då vi kunde gå över isen tog en tur till Semmersby. Det var ungefär fem-sex kilometer och då fick jag alltid stanna i några dagar och det var högtidsdagar för mig. I kammaren hade mormor på en stor byrå ett fullriggat skepp (en fartygsmodell) i ett glasskåp och det tyckte jag var så fint så det måste jag alltid gå och titta på när jag kom dit. Min morbror Eriksson hade gjort det på den tiden han seglade på långtur. I köket hade mormor en tavla med Palestinas karta i mitten och runt om biblisk historia i bilder, och så hade hon en bibel med bilder i. Allt detta var mycket för oss barn att se på. Hela hemmet var gammaldags religiöst, så vi tyckte det var högtid och andakt när vi kom dit. Vi, mina kusiner i O-lund och jag, blev uppfostrade i viss andakt. När vi lärt oss läsa fick vi om söndagarna alltid läsa Söndagens Evangelium innan vi fick gå ut och leka. Och på kvällen när vi lade oss fick vi alltid läsa aftonbön.

Efter min mosters död 1877 blev det som brukligt bouppteckning. Eftersom det inte fanns några bröstarvingar hade min moster och morbror upprättat inbördes testamente formulerat så att den efterlevande ägde full dispositionsrätt över boets tillgångar. Vid min mosters död blev det modern (min mormor) och syskon, min mor och syster Karolina i Ortalalund. Boets till-

gångar var 2 000 kronor efter auktion och redovisning. Arvsskiftet blev sedan överklagat av min morbrors arvingar i Fjell, vilket orsakade process upp i högsta instans där mina föräldrar förlorade. Påföljden blev att arvskiftet måste göras om och hälften gick till Fjellborna. Det enda som blev odelat var den av min morbror tillverkade fartygsmodellen, som min mormor fick behålla under sin livstid. Så var meningen, men inte fallet som jag återkommer till senare.

År 1879 var tiden för mig att börja i folkskolan och då gällde det att kunna läsa innantill. På den tiden var det alltid husförhör varje höst. Prosten hette Rosengren och Pastorn Öbrink (honom gick jag senare och läste för). Min första och enda lärarinna i skolan (sedan blev det olika extralärare) hette Hulda Sjöberg (som jag 1888 träffade igen i Wifta Varv, där hon var lärarinna och Poststations föreståndare). År 1881 då jag börjat höstterminen började driften i Kastmyrgruvan i Edeby och eftersom min far var träarbetare där vill även jag tjäna en slant, så jag skolkade återstoden av terminen och hela vårterminen. Förtjänsten blev inte stor, ungefär 6-8 kronor i månaden och arbetet bestod i att skilja småmalm.

På försommaren 1882 upphörde gruvdriften där och min far och jag flyttade då till Gåsviks gruva där vi arbetade till den 1 september. Då fick vi flytta hem igen och skilja om den malm som låg nere vid Edeby lastningsplats. Jag fick då 75 öre om dagen, men arbetet tog snart slut och då fick jag börja skolan igen. Vi hade då fått en ordinarie lärare, han hette Lundqvist. För honom gick jag tre terminer. I december 1883 fick jag mitt avgångsbetyg och på vintern och våren 1884 gick jag och läste för Pastor Öbrink. Vi var 84 läs barn det året, 42 flickor och 42 gossar. Pastorn måste läsa med flickorna den ena dagen och gossarna den andra tills att det blev varmt nog att hålla till i sockenstugorna och de sista dagarna i kyrkan. Vi måste ha varit ganska tröga med att läsa eller så var det någon annan orsak till att vi inte fick gå fram förrän efter midsommar.

Den våren var för mig en sorgens tid. Min far tog plats på en vedskuta som hette Maria. Det var en vanlig jakt, men så stor att det var tre man på den och det var tre personer som ägde den, min farbror Erik Mattson och Anders Petter Petterson, en bror till styrman Petterson som var gift med en syster till min far (Lovisa, som dog 1885). A P Pettersson hade också varit gift med en annan syster till min far, Karin. De hade fyra barn, två av dem lever fortfarande, Mattias och han är ännu (1941) på åldersdomshemmet ogift. Den andre är Augusta, gift med (Norrman) Carlsen och de bor i Edeby. Hon är i min ålder, de hade en syster som hette Anna Karin men som dog i lungsot och så hade de en bror, Wilhelm, som var sjöman och drunknade i Gävle. För att komplettera så får jag även berätta att Styrman M Petterson är gift med min faster och de har en dotter som heter Anna, hon är ett par år äldre än mig och gift med Erik Nyström. De bor i Edeby och har flera barn, som alla är vuxna.

Jag ska nu återgå till berättelsen om min far, och att han var på båten istället för den tredje ägaren, en från Marum som hette Petterson. Det var den första

resan, de åkte norrut och lastade. Min mor och jag var ensamma hemma. Allt verkade vara bra, min far tjänade 30 kronor i månaden och så fick han mat. Så blev min mor sjuk och jag fick ro till Semmersby efter min mormor, för jag kunde inte vara ensam eftersom jag gick och läste.

Jag tror att det var i slutet av april som min far kom hem ett tag, de skulle egentligen ha seglat till Stockholm men fick motvind och fick ligga och vänta ett par dagar i kanalen. Under tiden dog min mor efter fem dagars sjukdom, då var det till att få bud till min far. Vid bad skomakare Erik Eriksson att ta en båt och ro till kanalen, men då hade vinden redan vänt så de var redan på väg till Stockholm. Men det gick sakta i kanalen så "Jerker" (Erik Eriksson) fortsatte att ro så fort han kunde och då han kom till Bagghus såg han Maria ute på Bagghusfjärden. Han reste sig i båten och viftade, så att de skulle se honom. Mycket riktigt, de såg honom och förstod att det var något särskilt så de väntade tills att han kom ifatt dem och kunde berätta den sorgliga nyheten. Far fick följa med tillbaka för att ordna med begravningen.

För mig var det ett hårt slag, för jag var väldigt fäst vid min mor. Efter begravningen fick jag flytta hem till min farmor, där jag fick bo till hösten då min far kom hem. Men i juli månad fick min kusin Wilhelm och jag följa med till Stockholm. Det var ju en upplevelse som i viss mån skingrade sorgen (detta var år 1884). Vedaffärerna gick trögt så de fick ligga länge i Stockholm och Wilhelm och jag fick följa med en annan jakt hem.

I juni 1884 var det lantbruksmöte vid Ortala Bruk. Min far och jag var där, för då var han hemma efter första resan till Stockholm dit han rest med båt efter begravningen. På lantbruksmötet träffade min far en skomakare som även jag kände och far bad honom ta mig som lärling (det visste jag inte då). Men den 24 augusti fick jag bud genom min kusin August som då var med skomakaren. Han hette Anders Petter Andersson från Ortala, då gift i Massum. Detta blev början och själva grunden för min framtida existens.

Det för mig så nya i min tillvaro var för mig mycket intressant då vi hade vårt arbete i bondgårdarna. Vi fick fara från den ena gården till den andra, och i flera olika byar. Jag skall här räkna upp några. Först blev det Massum, på väg dit fick jag se ett fornminne jag läst om i en gammal svensk historia om stenvägen. Den låg då som ett långt stenröse både ovanför och nedanför landsvägen ned mot ett kärr som förr varit en sjö. Det stod i den gamla berättelsen att allmogen anlade denna stenvägg som försvar mot ryssarna som landstigit vid Gamla Grisslehamn och tågade upp mot landet. Vid stenvägen blev de motade och måste vända om, d.v.s. Massum som de tror då blev namnet "Massum". Dit vi nu var på väg. Massum är sista byn mot Söderbykarls församling, gården dit vi skulle hette efter gammal Mats Lars. Jag fick börja med att handsy tömmar, mästaren hade inte något skinn. Det var den första dagen, den andra dagen var vi i mästarens hem och tröskade. Jag fick köra hästarna, något som jag var van vid då jag förr varit med om samma arbete mot en dagsavlöning om 25 öre. Lika mycket fick vi barn när vi plockade potatis i gårdarna På den tiden fanns ej den tidiga potatisen, bara en rund sort som hette Liljekransare. Den var mycket god. Det fanns även en

annan sort, en röd rund sort med röda strimmor i köttet, men den var inte lika god som den andra.

Jag började i skomakarlära den 25 augusti 1884, vilket var min mors namnsdag, och höll på med det till i maj 1886 då jag började som kock och jungman på en liten båt som en kusin till min far förde. Vi var fyra man ombord, kapten och styrman inräknat. Min syssla var en dubbelsyssla och därför mer arbetssam än bara kockstjänst, vilket innebar att endast laga mat. Jag fick vara med om både lastning och lossning, och under färd sätta och bärga segel samt ta rodret då min tur kom. Allt detta var en bra lärdom för mig. Min lön var, om jag minns rätt, sex kronor i månaden. Men när jag fick plats som lättmatros och jungman i september blev min lön åtta kronor i månaden.

På första resan var vi först till Ljusna (Nyhamn) och lastade bräder till Erik Olssons brädgård vid Kungsbron, dit vi kom en vecka före pingst. Vi lossade lasten till pingst och fick vara kvar i Stockholm över pingstdagarna. Sedan seglade vi tomma till Västerås för att lasta järnmalm på Södra Ljusne. Det var intressant att få se lite av Västerås med domkyrkan. Staden var då, 1886-1887 lika stor som jag förstätt att den fortfarande är. Jag har inte varit där sedan dess. När vi sedan hade lastat var det så nära midsommar att vi på midsommarafton seglade i den vackra Mälaren där den ena gröna holmen efter den andra passerades. Ja, det var så vackert att vi tyckte det var som ett paradiset. Det doftade av blommor och grönt, och vi mötte flera Mälarbåtar som var på väg från huvudstaden och ut till landet där stockholmarna skulle fira midsommar. Vi hade vackert väder ända till Ljusne, där vi lossade malmen till masugnarna som ligger söder om älven.

Vi seglade sedan till Långvind i Enånger, där vi lastade ströbräder 1 x 4 på Stockholm. I Stockholm lossade vi lasten på en liten brädgård i Barnhusviken mitt för Rörstrands Porslinsfabrik, som nu är borta. När vi lossat seglade vi till Gäddviken för att lasta fotogen till Örnsköldsvik, som då var ganska litet. Vi hade en vacker resa och att få se något nytt det var ju intressant. Men det blev inte mycket att se, för det var bara början till en stad. När vi lossat seglade vi till Alnön vid Sundsvall, en nedlagd såg som hette Johannidal där vi lastade bräder till Stockholm och Djurgården. Vid Djurgården var det ganska trevligt att ligga och lossa lasten till musik från positiven i Alkärret. Alkärret var då en nöjesplats dit en del stockholmare vallfärdade om söndagarna, liksom till Gröna Lund en bit därifrån.

När vi hade lossat vår last var det att fortsätta till Köping och Strömsholm och där lasta tackjärn på Sundsvall. Vi var då framme i september och jag hade stigit i graderna. Jag slapp koka mat då matrosen slutat och vi hade fått en åkardräng i hans ställe. Men han var ovan vid sjön och fick koka mat. De vackra septemberdagarna fortsatte, så resan från Strömsholm var ganska angenäm så länge vi seglade i Mälaren. Vi hade fått mera last än vad som var ämnat, så skutan låg ganska lågt. Men resan gick bra hela Stockholms skärgård, Ålands hav och Öregrundsskärgård där vi seglade i den svarta

natten. Men de gick bra, trots att de gamla roslagsskeppen är svåra att navigera i både ljus och mörker.

Men nu var det slut med den trevliga resan, för när vi passerat Öregrund och Björns fyrar var det full västlig storm som mer vände sig mot nordväst. Vi drevs av stormen mer och mer ut i Bottenhavet, vågorna blev allt högre och stormen rasade så svårt att focken blåste bort och skutan blev buk (?), så det var att stå vid pumpen för att hålla oss flytande. På natten var vi tvungna att vända och bege oss mot land. Vi vände båten mot det svenska fastlandet vid midnatt och vid gryningen la vi ankar innanför Storzjungfrun (?). Nu rodde skepparen och jag i land i skogen utanför Ljusne och började leta efter en myrstack, vi hittade en och fyllde en hel säck. Nu var det att ro ut till skeppet igen. Pumpen måste gå för att hålla skeppet flytande. Nu till myrorna. Det fanns myrskojsa (?) ombord och den fylldes nu med myrstacken och ett stycke segelduk var fastsatt som ett lock med fäste nedtill. Den kördes under botten på skutan och då drog man till så att locket lossnade och myrstacken flöt omkring under botten och drogs in i luckorna. Det upprepades till att alla myrorna var slut, och då var skutan tät och vi slapp pumpa mer. Vi lättade ankar och seglade in i yttre hamnen utanför Ljusne, där vi låg och reparerade stormskadorna.

När vi var färdiga kom det sydlig vind och då var det att sätta segel och hiva upp ankaret och snart var vi ute till havs igen, med kurs på Brunön. Vi passerade Grans fyr och sedan var det dags att börja pumpa igen, då sjöarna så småningom spolade bort myrstacken. Nu var det kväll och mörkt och vi skulle in till Sundsvall. Vi fick sällskap av en bogserbåt som dragit en segel-skuta ut i öppet vatten, och nu skulle även han in till Sundsvall. Men de hade ingen kompass och var glada att få ligga vid vår sida. När vi kom i närheten av en fyr måste vi ro i land för att se vart vi befann oss, det var den östra udden av Alnön. Men de var fortfarande så tjockt att vi måste ankra till morgonen då det klarnade och då drog bogseraren oss in till Sunds bruk där vi lossade tackjärnslasten. Vid kajen blev skutan tät igen av allt skräp som låg i vattnet. Sedan var det att ta bogsering till Söråker, för att lasta bräder på Stockholm. Här i Söråker var det vackert, marken lutade åt söder och där låg disponentens bostad omgärdad av en välansad och klippt granhäck mot solsidan.

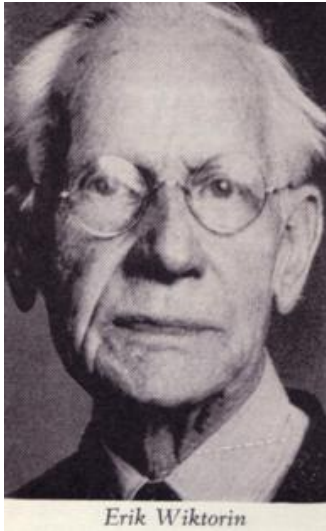
På söndagen gick vi i land, det var en ny väg mot Härnösand som vi gick tills vi kom till en kyrka där vi bevistade gudstjänsten. Jag minns inte vad kyrkan hette. På återvägen gick vi en gammal väg mot en plats som hette Fjäll. Det var bara backar med små avsatser för hästarna att vila då de körde uppför. Men de var inte i bruk. Där vid Fjäll fanns ett postkontor där vi lämnade brev hem.

När vi fått full last seglade vi till Stockholm utan några missöden och vi lossade lasten vid Strandvägen. Detta var 1886 och Stockholm, och särskilt Östermalm, såg ej ut som nu. Göta gärde låg vid Grevmagnegatan, de nya kasernerna var då inte färdiga. Strandvägen var mest som en vanlig körväg

med en gångbana av plank och det fanns ingen ny bebyggelse öster om Grevgatan, bara några gamla hus.

Nu var det att segla hem till Granö och lägga upp för vintern och min första sommar till sjöss var ändad.

Nedskrivet av Erik Viktor Viktorin 1941

Erik Viktor Viktorin var över 70 år när han skrev ner ovanstående berättelse. Med tanke på att han bara gick i skolan ett fåtal år var originalberättelsen full av stavfel och grammatiska fel. Jag har korrigerat detta, men ändå försökt behålla lite av det gamla språket i berättelsen.

Stockholm juli 2000
Cathrin Lindell
(barnbarnsbarn)

Tillägg 2011 av Rolf S:

Ol-Micks-gården fick namnet efter Olof Mickelsson, riksdagsman. Fotografiet av den unge Erik finns i ett album från Jerk-Anders tid, tillhörande Gunvor Gunnarsson, fotot av den äldre Erik ur Rospiggen nr 59/60.

Ol-Micksgården beskrivs under "Gårdarna". Under "övriga fastigheter" beskrivs även uppväxtgården i södra Edeby, Sigfridslund.